

CHDPU
CHIRCHIQ DARYO HAVZASI
YUL YORDAMCHISI

YANGI O'ZBEKISTONDA FILOLOGIK TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI, YECHIMLARI VA ISTIQBOLLARI

Xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya MATERIALLARI

**CURRENT ISSUES, SOLUTIONS, AND PROSPECTS OF
PHILOLOGICAL EDUCATION IN NEW UZBEKISTAN**

**International Theoretical and Scientific Conference
PROCEEDINGS**

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, ПУТИ РЕШЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ
РАЗВИТИЯ ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НОВОМ
УЗБЕКИСТАНЕ**

**Международная научно-теоретическую конференцию
МАТЕРИАЛЫ**

24-oktabr, 2025

XURSHID DAVRON LIRIKASIDA OBRAZLAR TAVSIFI

Usmanova Ziyodaxon Ilxomjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti doktoranti

Annotatsiya. Xurshid Davron lirikasi o'ziga xos obrazlar tizimi bilan ajralib turadi. Shoir ijodida qadimiy shaharlar, tarixiy shaxslar va milliy o'tmishning boy ma'naviy merosi markaziy o'rin egallaydi. Uning she'rlarida Samarqand, Buxoro, Shahrisabz kabi shaharlar obraz sifatida jonlanadi, ular orqali xalqning ruhiyati, tarixiy xotirasi va ma'naviy qadriyatlari ifodalanadi. Shuningdek, tarixiy siymolar shoir tafakkurida zamonaviylik bilan uyg'unlashgan holda yangi ma'noda talqin etiladi. Xurshid Davron lirikasi o'tmish va bugunni, tarix va zamonaviylikni uyg'unlashtiruvchi badiiy ko'prik sifatida qadrlanadi.

Kalit so'zlar: Xurshid Davron, lirika, obraz, qadimiy shaharlar, tarixiy shaxslar, milliy qadriyat, tarixiy xotira, ma'naviy meros, zamonaviy talqin.

Annotation: Xurshid Davron's lyrics stand out for their unique system of imagery. In his works, ancient cities, historical figures, and the rich spiritual heritage of the national past occupy a central place. Cities such as Samarkand, Bukhara, and Shahrisabz come to life as symbolic images, through which the poet expresses the people's spirit, historical memory, and moral values. Likewise, historical figures are reinterpreted in a new sense, harmoniously blending tradition with modernity in the poet's worldview. Xurshid Davron's lyrical works are highly valued as an artistic bridge that connects the past with the present, and history with modern life.

Keywords: Xurshid Davron, lyrics, imagery, ancient cities, historical figures, national values, historical memory, spiritual heritage, modern interpretation.

X.Davronning 80-yillar miyonasida yozgan she'rlarini tahlil qilganimizda erk va ozodlik motivi birinchi planga chiqqanini kuzatishimiz mumkin. Masalan, she'r va shoirlik haqidagi qarashlari bir qaraganda sodda va jo'n tuyulsa-da, uning zamiridagi Vatan ozodligiga ishora shoirning nihoyatda puxtalik bilan badiiy niyatini ifoda etganini anglatadi. Chunki qayta qurish davridagi ijtimoiy holatlar, jamiyatda yuz bergan o'zgarishlar shoir tafakkurida qayta sintezlanib, yurt va ozodlik mavzusiga yo'l ochgan edi.

Adabiyotning bosh vazifasi kitobxonga olam va odam o'rtasidagi hayotiy munosabatlarning badiiy talqinini yaratish orqali o'quvchi psixologiyasiga estetik ta'sir o'tkazishdan iborat bo'lib, tarixiy mavzuga murojaat ana shu butunlikning bir qismidir. "...Tarixiy temaga qo'l urgan yozuvchi o'tmish hayotdan bugungi

hayotimizga bog'liq, aniqrog'i, hayotning barpo bo'lishiga xizmat qilgan tomonlariga nazar tashlaydi. Tarixni yaratishda yozuvchi yoki san'atkorning realistik quvvati bugungi hayotning tarixdagi ildizini aniq ko'ra bilishda va haqqoniy aks ettirishda namoyon bo'ladi. Zotan, tarixning bugungi hayot tasdiqlaydigan tomoni, tarixiy davrning ilg'or tendensiyalari – go'zalliklaridir.” [1.163] Yozuvchi tarixning ma'lum bir qismini yoritishda voqealarni shunchaki ketma ketlikda hikoya qilib bermaydi. U hayot haqiqatini buzmaganda holda o'z ijodiy konsepsiyasi hamda tarixiy jarayonlarni uyg'unlashtirib, prototip va badiiy obraz o'rtasidagi nozik pardani barpo etadi. Tarixga va tarixiy shaxslarga estetik ideal sifatidagi qarashlar ijodkorlarni tarixchilardan ajratib turuvchi muhim belgilardan biridir.

Aristotel o'zining “Poetika”sida: “...tarixchi va shoir bir-biridan biri vazn – nazmda, boshqasi esa nasrda yozishi bilan farqlanmaydi, Axir Gerodot asarlarini ham she'rga solish mumkin, biroq uning asarlari xoh nazm, xoh nasrda bo'lsin, baribir tarixligicha qolaveradi). Tarixchi va shoir shu bilan tafovutlanadiki, ularning biri haqiqatan bo'lgan, ikkinchisi esa bo'lishi mumkin bo'lgan voqea haqida so'zlaydi. Shuning uchun poeziya tarixga qaraganda falsafiyroq va jiddiyroqdir: poeziya ko'proq umumiy, tarix esa alohida voqealarni tasvirlaydi. Poeziyada qandaydir xarakter ehtimol yo zaruriyat tufayli bunday yoki unday so'zlashi, harakat qilishi kerak. Mana shu umumlashuv deyiladi,” [2.12]– deb bu masalaning xarakterli xususiyatlarini farqlab beradi. Xurshid Davron ijodida esa har ikki jihat tarix va adabiyotning uyg'unlashuviga guvoh bo'lamiz. Uning xayolini ayniqsa Samarqand tarixi, Temur va temuriylar sulolasiga xos faktlar, o'sha davrdagi milliy qadriyatlar, qadim afsona va miflarning etimologiyasiga oid fikrlar band etganini yozgan va yozayotganlaridan bilib olamiz. Shoir ijodini shartli ravishda tarixiy voqelikni aks ettirish jihatidan quyidagicha tasnifladik:

1. Qadimiy shahar obrazi vositasida tarixiy voqelikni ifodalagan she'rlar.

Afrosiyob yonar,

Qirg'inchi, qirg'in.

Qilich ushlab daydir tor maydonlarda.

To'ymaydi, to'ymaydi ko'zi och yong'in,

O'zini tomosho qilib qonlarda.

Mazkur doston yirik badiiy polотно tarzida bo'lib, xuddi Erkin Vohidovning “O'zbekim”, Abdulla Oripovning “O'zbekiston – Vatanim manim” she'rlari kabi yurt va millat tarixini bir asarga jamlagan. Ya'ni “Afrosiyob devoridagi ko'zlar” dostoni aynan qadimiy shahar misolida ona Vatan manzarasiga ishora qiladi. Lirik qahramon olis xotiraga berilar ekan, ko'z o'nggidan ne-ne dolg'ali zamonlar, og'ir kechmish

iztiroblari namoyon bo'ladi. Mazkur asarda "ko'z"ga urg'u berilgan bo'lib, tarixiy xotira ham, o'tmish ham, kelajak ham mazkur prizmadan o'tkaziladi. Lirik qahramon ko'zi ummon, bu ummonning tubi esa yurakdir. Yurakda kechgan hayajonlar, otashli og'riqlar ko'z – ummonda to'lqin, yomg'ir bo'lib aks etadi. Go'yoki Spitamen devorlari ayni hayotda emas, balki shoir yuragida qulagandek uni junbushga keltiradi. Asarda shoir ko'zni obraz darajasiga ko'tara olgan. Masalan, bir o'rinda u "Vatan erur ko'zim qorasi" deb hayqiradi. Asarda shoir islomgacha bo'lgan Movarounnahrni zabt etilishi, qadimgi turkiy tilga doir adabiy manbalardan o'z o'rnida iqtibos keltiradiki, bu ham muallifning har qachon va har zamon tarixiy fakt bilan parallel ishlashiga yaqqol misol bo'ladi.

Chekina olmaydi devorda tasvir,

Sekin so'na boshlar devorda quyosh.

Sochilar o'yilgan ko'zlar birma-bir

Qoraygan devordan bamisoli yosh.

O, qanday musibat, ko'zdan ayrilib

Yovga tik boqmoqdan bo'lsang benasib.

Bu parchada shoir Abu Bakr Muhammad ibn Ja'far an Narshaxiyning "...Surat yuzini qirib tashladilar" degan so'zlari bilan dalillaydi.

Qutayba bo'kirar ko'zida vahshat:

"O'yinglar ayamay, o'chsin izlari!..."

Devordan qon kabi,

Qon kabi shu payt

To'kila boshlaydi So'g'dning ko'zlari.

Asar shu tariqa millat boshiga tushgan ko'rguliklarning tadrijiy bayoni bilan davom etadi. Mustamlakachilik, zulm, ocharchilik, xotin-qizlar, bolalar mehnatidan foydalanish ortidan kelgan kasalliklar, milliy qadriyatlarning toptalishi va hokazo. "Terimchi singilning qadoq qo'llari", "horigan qishloq yo'llari", "xalqini poda deb kamsitgan ablah kimsalar", "ko'kyo'taldan qiynalib uxlay olmayotgan qo'shni go'dakning xira ko'zlari", "kamqonlikdan tug'olmay o'lgan o'n sakkiz yashar yosh onalar", "buzilgan maqbaralar", "paxta siyosati"—barchasi bir-bir KO'Zdan kechiriladi. Lekin lirik qahramonga dalda beradigan, uni kurashga, millat dardiga darmon bo'lishga undaydigan bir kuch bor. U ham bo'lsa, Vatan oldidagi qarzdorlik, chin farzandlik burchi. Toki inson tirik ekan, o'zi tug'ilib o'sgan zaminga xizmat qilmasa, demak hayoti behuda ketibdi, degan shoir badiiy niyati jilolanib turadi.

Garchi qancha qonlar oqdi tomirdan,

Tomirdan to'kildi garchi qancha qon.

*Mening qarzim ko'pdir bu ona yerdan,
Mening qarzim ko'pdir Vatandan hamon.*

2. *Tarixiy shaxslar obrazi vositasida tarixiy voqelikni ifodalagan she'rlar:*

Bu tasnifga shoirning turli yillarda yozilgan qator she'rlarini kiritdik. "Qahnus" to'plamiga kirgan she'rlari asosan 80-90-yillarda yozilgan bo'lib, shoirning adabiy kontsepsiyasi shakllangan yillarga to'g'ri keladi. Shoir haqg'o'y shaxs, shuning uchun yolg'onni, qo'rqqoqlikni va xiyonatni aslo kechirmaydi. Masalan, "Xanjar" she'ri fikrimizga yaqqol misol bo'ladi.

*Rosa yuz yil burun xira shom payti,
Qo'rquvdan jimirlab tomirida qon.
Qo'qonga yog'iyini olib kirgandi
Qorong'u jarlarning ichidan pinhon.*

Millat ichidan chiqqan xoinlar, Qodiriy ta'biri bilan aytganda, "mehrobdan chiqqan chayon"lar uning qalbini larzaga keltiradi. Oqqoshshoga xizmat qilgan manfur kimsa butun umri davomida elatdoshlarining qarg'ishiga duchor bo'ldi. O'zbek xalqiga xos xususiyatlar o'ziga xos talqin etilgan. Xoin garchi el ichida yashasa ham, yolg'izlikka mahkum. Negaki, qavmdoshlari u bilan muloqotga kirishmaydi. Ne-ne yovqur yigitlarning juvonmarg bo'lishiga sabab bo'lgan kimsadan qanchalik nafratlanmasin, unga biror zarar berishmaydi. Shunchaki u bilan ro'para kelishdan tiyiladi xolos. Inson umri abadiy emas, u ham qarib, tiriklik poyoniga yetganda ta'ziyasiga hech kim bormaydi. Xiyonatkorga qora jar janoza o'qib, shamollar ko'madi.

3. Qadimiy shahar obrazi vositasida tarixga murojaat shoir lirikasida ko'plab uchraydi. Masalan, quyidagi she'rni tahlil qiladigan bo'lsak:

*U bobolarim tushini so'ylab bermoqchi,
Faqat qo'rqr sig'armikin ular bag'rimga.
U mening barcha orzularimni bilmoqchi,
Faqat qo'rqr sig'armikin ular bag'riga. [3.21]*

Lirik qahramon o'y-kechinmalari Samarqand xayoli tarzida ifodalanadi. O'tmish voqeliklari bobolar tushida jo bo'lgan, lekin ular qadimiy shahar bag'riga sig'masligi mumkin. Chunki ular shu qadar ko'p va qarama qarshiliklarga mo'ldi, yomon tush inson onggiga zarar bergani kabi, shahar bag'rida ham qora dog'lar paydo qilish mumkin. Shoir bir o'rinda qadimiy shaharni o'z onasiga o'xshatsa, yana bir o'rinda esa bolalagiga mengzatadi. Yosh bolaning xat-savodi bo'lmaganidek, lirik qahramonga maktub yoza olmaydi.

Shoirning yana bir she'ri "Samarqand" deb nomlangan bo'lib, mantiqiy jihatdan uch qismga ajratilgan. Kunduz, Tun, Tong deb shartli belgilangan.

Ko'chalari bir-birin tinmay

Takrorlaydi misli aks-sado.

Olislardan kelgan kemaday

qalqib turar Registon tanho.

Al Xorazmiy, Beruniy, ibn Sino, az Zamaxshariy kabi qomusiy olimlarning tafakkur ziyosi bugungi zamonaviy dunyo ilm-faniga poydevor bo'lgani to'g'risidagi qarashlar mana shu satrlar zahiriga jo bo'lgan. Chingiziylar saltanatining butun dunyoni zabt etishga intilishi Movarounnahr sarbonlarini basir qilib, ne-ne karvonlarni to'zg'itib yuborgan edi.

"Ma'lumki, adabiyotning tasvirlash imkoniyati juda katta. Unda jamiyat hayotida burilish yasagan katta voqealardan tortib, o'sha jamiyat a'zolarining turmush tarzi, urf-odati, axloq normalarigacha aks etadi."

Xurshid Davron lirik tasvirlash mahorati katta voqealarni qisqa satrlarda mahorat bilan bera olishida ko'rinadi.

Ijodkor qavmi tabiatan o'zgacha yaratilgan. Bir qaraganda oddiy, boladek sodda, bir qaraganda daho avliyo, bir qaraganda qattiqqo'l ustoz va injiqtabiat shaxs. Shuning uchun ular arzimagan narsa va holatdan bolalarcha quvonishi, biz uchun oddiy tuyulgan vaziyatlarni fojidaek qabul qilishi, biz ko'nikkan hayotiy mazmun va shakllardan qoniqmasligi mumkin. Shuning uchun ular kayfiyatida beqarorlik mavjud. Lahzalar uning ruhiyatiga yoki qanot berishi, yoki azob berishi ayni haqiqatdir. Xurshid Davronning lirik qahramoni ham shunday. O'lis moziydan meros minoralar kunguralariga boqar ekan, lahzada qalbida faxr, lahzada iztirob alomatlarini namoyon bo'ladi.

Kema aslida bir manzildan ikkinchisiga yetkazuvchi transport vositasi. Lekin shoir uning to'liqlarini qirg'oqqa emas, Samarqandga kirib kelganini ochiq yozar ekan, asriy o'ylarni qo'shib bir hovuch suv tutganiga ishora qiladi.

Shu kemada kelganday, tushib

emaklaydi tashna tongotar.

Unga asriy o'ylarin qo'shib

toshhovuz bir hovuch suv tutar.

Bu kabi o'xshatish shoirning boshqa bir asari "Samarqand" she'rida ham uchraydi. Ya'ni Samarqand bir kema misoli moziy va kelajak aro suzib yurgan jonli tarixdir. Garchi shoir aynan Samarqand nomini keltirsa ham, kitobxon keng geomakon – O'zbekistoni nazarda tutadi.

Samarqand, – bu hovuch qayg'u,
Bir qultum baxt, bir hovuch armon.
Samarqand, - bu qadim qayg'u
Suzib borar kelajak tomon.[4.102-103]

She'ning "Kunduz" qismida qadim minoralar, Shohi Zindaning qirq zinasida so'z borsa, "Tun" qismiga kelib, kuz sharobidan sarxush bo'lgandek, qip-qizil, zardobrang xazonlar qushdek yerga qo'nayotganini badiiy tasvirlaydi. Bu majoziy xarakterda bo'lib, yurtning boshidagi qora kunlar manzarasi chizilgan.

Hamma uxlar faqat shamol
daraxtlarning sochin tarar.
Uxlamasdan qo'riqlaydi
Samarqandni minoralar.

XIX asr oxiri XX asr boshlaridagi Turkistondagi jaholat uyqusidagi millat, og'ir kunlardan iborat tarixiy vaziyatga ishora qilgandek tuyuladi. Bu vaqtda hamma mudroq uyquda, faqatgina Samarqand minoralari bedor, yanada ochiqroq aytganda ajdodlarning pok ruhi bedoru bezovta ekanligini bayon etadi. She'ning "Tong" qismi biroz ko'tarinki ruhda, ya'ni lirik qahramonning oppoq orzulari, umidlari ushalayotganidan darak berayotgandek taassurot qoldiradi.

Men opichlab Afrosiyobni
olib keldim, chiqqin yugurib.
Tushda ko'rib har kun oftobni
Sochim ketdi qordek oqarib. [4.104]

Umuman olganda, ijodkor tarixiy mavzuda asar yozishi uchun faktlarni yilma yil bilishining o'zi yetarli emas. U tarixiy ma'lumotlarni mukammal o'rganishi, ularni saralay olishi, prototip hayotining eng kerakli o'rinlarida to'qima obrazlarni maydonga olib chiqishi, badiiy obrazning holatini ochib berish uchun kerakli bo'lgan barcha elementlar: jihozlar, kiyimlar, til imkoniyatlaridan ustalik bilan foydalana olishi muhimdir. Xurshid Davron tarixiy shaxslarning badiiy obrazini yaratishda o'zigacha yozilganlarni shaklan qayta ishlashga intilmadi, balki prototip hayotining eng muhim lahzalaridagi his-tuyg'ularini o'zida his qilishga ayni tuyg'uni o'quvchiga yashatishga harakat qildi. Shoir ijodi ana shu taraflari bilan yangi o'zbek she'riyatida yangilik bo'ldi desak adashmagan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qo'shjonov M. Adabiyotda estetik kategoriyalar. Adabiyot nazariyasi. Ikki tomlik. 2-jild. Adabiy jarayon. – Toshkent: Fan, 1979.
2. Arastu. Poetika. Axloqi kabir. Ritorika. – T.: Yangi asr avlodi, 2011.

3. X.Davron. Qadrdon quyosh. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti. Toshkent — 1979.
4. X.Davron. Bolalikning ovozi. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti. Toshkent — 1986.

138.	Raxmanova, N. "JAMSHID VA XURSHID" HAMDA "FARHOD VA SHIRIN" DOSTONLARINING QIYOSIY-TIPOLOGIK TAHLILI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441652	864
139.	Abdujalilova, D. "HAYRAT UL-ABROR" VA "GULSHAN UL-ANVOR" DOSTONLARIDA HUKMDOR-SHAHZODALAR OBRAZI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441666	874
140.	Vaxobova, N. ZIYOVUDDINXON DONIYOLXON O'G'LI HAZINIY TO'RANING MILLIY MA'NAVIYATIMIZDA TUTGAN O'RNI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441671	882
141.	Ҳикматов, Ҳ. НОДИРАНИНГ ЗУЛЛИСОНАЙНЛИК АНЪАНАСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДАГИ ХИЗМАТЛАРИ. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441680	886
142.	Садыкова, Д. ВОСПИТАТЕЛЬНАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ИДЕЙ АХМЕДА ЯССАВИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ «ДИВАНИ ХИКМЕТ». https://doi.org/10.5281/zenodo.17441682	897
143.	Asrorov, K. KUFİY XATI XUSUSIDA. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441689	901
144.	Usmanova, Z. XURSHID DAVRON LIRIKASIDA OBRAZLAR TAVSIFI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441693	906
145.	Arzikulova, S. HAMZANING IJTIMOIIY MAVZUDAGI MAQOLALARI TAHLILI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441704	913
146.	Murodova, R. "YUSUF VA ZULAYHO" TURKUMI VA "RAVZAYI ASROR" DOSTONIDA ZULAYHO OBRAZINING POETIK TALQINI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441709	918
147.	Temirova, A. "TAZKIRAT USH-SHUARO" ASARI OLIM NATAN MALLAYEV TALQINIDA. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441723	923
148.	Xamrayeva, X. SERQIRRA ISDE'DOD (SHAROF RASHIDOV PORTRETIGA CNIZGILAR). https://doi.org/10.5281/zenodo.17441729	927
149.	Almardonova, A. MUMTOZ ADABIYOTDA ZOL OBRAZI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441747	932
150.	Niyazova, Z. IJODKORNING ESTETIK IDEALI VA TAFAKKUR TADRIJI: TAHLIL VA TALQINLAR (Nodir Normatov va Isajon Sulton ijodi misolida). https://doi.org/10.5281/zenodo.17441756	938
151.	Yangibayeva, N. SHUKUR XOLMIRZAYEVNING OBRAZ YARATISH MAHORATI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441774	943
152.	Suyunova, M. HAMZA XALQ ERTAKLARI VA QO'SHIQLARINING XASSOS BILIMDONI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441783	949
153.	Mirzatillayeva, S. ABDURAUFI FITRATNING SO'Z O'ZLASHTIRISH HAQIDAGI QARASHLARI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441793	954
154.	Azimova F, F. MODERN TÜRK EDEBİYATINDA TASAVVUFUN YENİDEN BÜYÜLENİŞİ: HOCA AHMED YESEVÎ'NİN EDEBİ TEMSİLİ. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441812	960
155.	Alimqulova, M. MAMATQUL HAZRATQULOVNING 'KO'KKO'L' QISSASIDA IKKI XALQ DO'STLIGI VA UMUMINSONIY QADRIYATLARI TASVIRI. https://doi.org/10.5281/zenodo.17441822	966
156.	Hayitov, M. ISLOMDA SHE'RIYAT MAVZUSI (Navoiy va Haziniy ijodi misolida). https://doi.org/10.5281/zenodo.17441828	971